

ЗНАЧЕННЯ ДОКТРИНИ КОМАНДНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ДЛЯ ПРИТЯГНЕННЯ ВІЙСЬКОВИХ КОМАНДИРІВ ДО ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ В МІЖНАРОДНОМУ ПРАВІ

THE IMPORTANCE OF THE COMMAND RESPONSIBILITY DOCTRINE FOR BRINGING MILITARY COMMANDERS TO JUSTICE IN INTERNATIONAL LAW

Мітько М.В., аспірант кафедри міжнародного права
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

Стаття присвячена загальному аналізу ролі та відповідальності командира щодо підлеглих у розрізі його комплексного правового статусу, що зумовлює відповідні права та обов'язки такої особи загалом у збройному конфлікті та щодо своїх підлеглих зокрема. Під час збройних конфліктів існує можливість того, що підлеглі можуть вчинити протиправні діяння через нездійснення командиром належного контролю щодо них.

Із плином часу та із урахуванням багатьох збройних конфліктів у світі концепція командної відповідальності еволюціонувала та отримувала необхідне оформлення в певних міжнародно-правових актах. Загалом були сформовані правила, згідно з якими командири у силу своєї позиції мають певні позитивні обов'язки контролювати дії своїх підлеглих задля попередження вчинення ними протиправних діянь, а в разі їхнього вчинення – обов'язок покарати (у межах своїх повноважень) і передати винних компетентним органам. Праці багатьох науковців, діяльність міжнародних кримінальних трибуналів і національних судів детально досліджували кожний аспект зазначеної правової концепції, починаючи зі складових частин правового статусу командира та підлеглого, їхнього фактичного та правового взаємозв'язку, національних і міжнародних норм, які їх регулюють, та розвивали цю доктрину. Важливе місце при дослідженні доктрини командної відповідальності займає аналіз природи влади командира над підлеглими, що передбачає певні права командира щодо останніх. Крім цього, обов'язки командира грають ключову роль в обґрунтуванні існування концепції командної відповідальності, зокрема, криміналізації винної бездіяльності командира.

Якщо підсумувати, у межах даної статті досліджується обґрунтування доктрини командної відповідальності із супутнім аналізом важливості існування командира як особи, яка має відповідні права та обов'язки задля уможливлення дотримання своїми підлеглими законів і звичаїв війни, а також його відповідальності за неналежне виконання своїх обов'язків щодо підлеглих.

Ключові слова: міжнародне гуманітарне право, міжнародне кримінальне право, Міжнародний кримінальний суд, воєнні злочини, командна відповідальність, військовий командир, цивільний начальник.

The article is devoted to a general analysis of the role and responsibility of a commander in relation to his subordinates in the context of his complex legal status, which determines the respective rights and obligations of such a person in general in an armed conflict and in relation to his subordinates in particular. In armed conflicts, there is a possibility that subordinates may commit unlawful acts because the commander does not exercise proper control over their actions.

Over time and in the light of many armed conflicts in the world, the concept of command responsibility has evolved and received the necessary formalisation in certain international legal instruments. In general, certain rules were initially developed according to which commanders, by virtue of their position, have certain positive duties to control the actions of their subordinates in order to prevent them from committing unlawful acts and, if they do, to punish the perpetrators.

The works of many scholars, the activities of international criminal tribunals and national courts have examined in detail every aspect of this legal regime, starting with the components of the legal status of a commander and a subordinate, their actual and legal relationship, and the national and international rules governing this phenomenon. An important place in the study of the doctrine of command responsibility is occupied by the analysis of the nature of the commander's authority over subordinates, which provides for certain rights of the commander in relation to the latter. In addition, the duties of the commander play a key role in justifying the existence of the concept of command responsibility, in particular the criminalisation of the culpable inaction of the commander.

In summary, this article examines the justification of the doctrine of command responsibility, with a concomitant analysis of the importance of the existence of a commander as a person who has the appropriate rights and duties to ensure that his subordinates comply with the laws and customs of war, as well as his responsibility for the improper performance of his duties towards his subordinates.

Kew words: international humanitarian law, international criminal law, International Criminal Court, war crimes, command responsibility, military commander, civilian superior.

У доктрині командної відповідальності ключовим питанням є влада командира щодо ведення бойових дій і щодо діянь своїх підлеглих, що зумовлює його відповідальність незалежно від характеру збройного конфлікту. Аналіз та вирішення такого питання є важливим як з науково-теоретичної, так і з практичної точки зору. По-перше, концепція командної відповідальності викликає цікавість для подальшого наукового аналізу. У той же час на практиці виникає велика кількість питань щодо статусу командира, від чого власне залежить можливість притягнення його до відповідальності.

Належне обґрунтування статусу командира та його ролі у підтриманні порядку та дисципліні у війську та щодо підлеглих у світлі доктрини командної відповідальності є предметом наукового дослідження вітчизняних та іноземних науковців. Серед українських науковців питанням командної відповідальності займалися зокрема Пашковський М. І. [1], Мірошніченко А. [2]. Якщо казати про іноземних науковців, то серед них можна вказати на роботи Генаеля Меттра (Guénaél Mettraux) [3], Джошуа

Рута (Joshua L. Root) [4] та ін. Їх наукові праці загалом були спрямовані на пояснення явища командної відповідальності в загальних рисах. Крім цього, українські науковці намагалися обґрунтувати можливість її застосування в рамках національної правової системи. Водночас питання правового статусу та аналізу постаті командира у рамках доктрини командної відповідальності не отримало достатнього дослідження. Зазначена стаття спрямована на заповнення зазначеної прогалини, враховуючи наявний рівень обґрунтування правового статусу командира як необхідного елемента для застосування доктрини командної відповідальності.

Метою статті є дослідження правового статусу командира та його ролі під час збройного конфлікту, зокрема, щодо контролю дій підлеглих, і його відповідальності у разі невиконання таких обов'язків.

У процесі дослідження були поставлені наступні завдання:

1. Дослідити складові частини правового статусу командира.

2. Встановити співвідношення правового статусу командира та доктрини командної відповідальності.

3. Визначити роль концепції командної відповідальності у розрізі невиконання командирами своїх обов'язків і відповідної бездіяльності щодо дій підлеглих.

Командна відповідальність була вперше закріплена в загальних рисах на рівні міжнародно-правових актів у Гаазькій конвенції 1907 року, а вже повністю була сформульована у Додатковому протоколі I, еволюціонувавши до надважливого правового режиму в міжнародному праві. Важливість такої концепції підтверджується тим, що положення щодо відповідальності командирів за злочини своїх підлеглих стали частиною звичаєвого міжнародного права [5]. Діяльність Нюрнберзького та Токійського трибуналів, Міжнародного кримінального трибуналу щодо колишньої Югославії, Міжнародного кримінального трибуналу щодо Руанди та Міжнародного кримінального суду в подальшому розвинули зміст зазначеної концепції до її сучасного вигляду.

Концепція командної відповідальності весь період свого існування будувалася навколо багатовимірного статусу командира, який є необхідною складовою частиною збройних сил сторін конфлікту.

Загалом командири займають відповідальне становище в певній військовій структурі та володіють відповідним військовим статусом [6, с. 903]. Діяльність збройних формувань охоплює велику кількість необхідних елементів, серед яких можна виділити головні: з одного боку це військові командири або цивільні начальники, які наділені відповідним обсягом військової влади, а з іншого боку – підлеглі, щодо яких командир здійснює надані йому права та обов'язки. Враховуючи владні статуси командирів і відповідно підпорядковані статуси підлеглих, такі ієрархічні та нерівні відносини відіграють центральну роль при здійсненні аналізу статусу командира у світлі командної відповідальності. Обов'язковим елементом у такій доктрині є саме верховність влади командира та підпорядкування підлеглих конкретному командиру, що загалом виявляється в ланцюжку командування.

Влада командира характеризується великою кількістю владних повноважень, які уможливають належне функціонування відповідної військової системи та керування підлеглими військовослужбовцями. Крім цього, із метою забезпечення збалансування правового статусу командира існують певні обов'язки зокрема щодо своїх підлеглих. Як зазначається, командири мають загальний обов'язок підтримувати порядок у лавах і забезпечувати дотримання стандартів МПП у власному підпорядкуванні [3, с. 40]. Військові командири, незалежно від звання, несуть повну відповідальність за дотримання членами своїх підрозділів норм міжнародного гуманітарного права [7; 8, ст. 86 і 87]. До їхніх обов'язків також входить запобігання, розслідування та покарання, зокрема через дисциплінарні санкції, дій їхніх підлеглих [9]. Наявність зазначених обов'язків командира зумовлюють необхідність належним чином здійснювати керівництво своїми підлеглими задля дотримання останніми вимог МПП, що загалом відображає зміст принципу відповідального командування.

У теорії та у практиці кримінального права досить нескладно описати ситуації, коли командир може самостійно вчинити міжнародні злочини та виступати у ролі безпосереднього виконавця (співвиконавця) або ж організатора, пособника, підбурювача. Крім цього, то як влучно зазначає Йорам Дінштейн, не виникає питань і щодо від-

повідальності командира, коли той віддає злочинний наказ підлеглим на вчинення злочину [10, с. 237].

Якщо казати про сутність командної відповідальності, то тут мова йде про специфічну бездіяльність командирів у порушеннях їхніх міжнародно-правових зобов'язань щодо здійснення контролю над підлеглими. Відповідно до усталеної міжнародно-правової доктрини, концепція командної відповідальності в кінцевому підсумку ґрунтується на повноваженнях командира контролювати дії своїх підлеглих. На командира покладається обов'язок здійснювати цю владу таким чином, щоб запобігати злочинам, вчиненим його підлеглими, і припиняти їх, а невиконання цього обов'язку належним чином карається поданням індивідуальної кримінальної відповідальності відповідно до доктрини. [11, параг. 377]. Ключовим моментом відповідальності командира згідно з доктриною командної відповідальності є те, що командир не виконував належним чином свої обов'язки, що проявляється в тому, що він не вжив можливих заходів у межах своїх повноважень для запобігання та/або припинення вчинення злочинів підлеглими [12, параг. 3529].

Отже, концепція командної відповідальності є важливим інструментом покарання осіб, які обіймають керівні посади, за відсутність контролю/нагляду за особами, які перебувають у їхньому підпорядкуванні/підконтрольності [13, с. 420].

Якщо говорити про практичне призначення доктрини командної відповідальності, то така конструкція була сформована саме на міжнародному рівні задля обґрунтування існування універсальних обов'язків у командирів, що зумовлює необхідність запобігання ними злочинів своїх підлеглих. Варто все ж таким погодитися з тим, що командири в силу своєї офіційної чи фактичної позиції можуть і мають здійснювати контроль над діями своїх підлеглих і запобігати їхнім неправомірним діям. Саме в ситуаціях, коли командири не виконують зазначені обов'язки доктрина командної відповідальності виконує свого роду превентивну функцію запобігання та недопущення бездіяльності командирів у порушення норм МПП, що у свою чергу дозволяє в певному обсязі досягти гуманізації військових дій, на що власне й спрямоване МПП загалом.

Крім цього, доктрина командної відповідальності виступає свого роду запобіжником задля відновлення справедливості для потерпілих не тільки від незаконних дій підлеглих, але й щодо командирів, які мали запобігти їхнім злочинам. Зазначена теза загалом підтверджує те, що доктрина командної відповідальності обґрунтовує позицію, згідно з якою командири також мають нести відповідальність за невиконання своїх обов'язків щодо підлеглих, як і ті, хто безпосередньо вчинював злочини під владою таких командирів.

У зв'язку з тим, що особа командира є надважливою під час збройного конфлікту, аналіз його правового статусу завжди буде викликати цікавість із наукової точки зору. Це особливо набуває важливості щодо ситуації з особами, які займають керівні посади в неорганізованих збройних формуваннях, рухах опору, партизанських сил тощо, коли правовий статус командирів і їхня влада буде відрізнятися та відповідно становитиме питання для застосування доктрини командної відповідальності. Через те, що особа командира пов'язана з усіма елементами концепції командної відповідальності, подальше наукове дослідження такого впливу також може становити інтерес із боку як національних, так і міжнародних експертів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Пашковський М. І. Командна відповідальність для російських командирів на підставі ст. 438 КК України та ст. ст. 86, 87 Першого Додаткового протоколу до Женевських конвенцій: перспективи використання хорватського досвіду. *International scientific conference «Legal science, legislation and law enforcement: traditions and new European approaches»* : матеріали конференції, м. Влоцлавек, Республіка Польща, 29–30 травня 2023 р. Рига, Латвія: «Baltija Publishing», 2023. С. 107–111.

2. Мірошніченко А., Антонюк Н. Проблемні питання відповідальності командирів за воєнні злочини. *Слово Національної школи судді України*. 2024. № 1 (46). С. 6–15.
3. Mettraux G. Command responsibility in international law – the boundaries of criminal liability for military commanders and civilian leaders: a thesis submitted for the degree of doctor of philosophy; University of London, the London School of Economics and Political Science Law Department. London, 2008, 285 p.
4. Joshua L. Root. Some Other Men's Rea – the Nature of Command Responsibility in the Rome Statut. *Florida State University Journal of Transnational Law & Policy*. 2014. Vol. 23. № 1. P. 119–156.
5. Rule 153. Command Responsibility for Failure to Prevent, Repress or Report War Crimes. МКЧХ: веб-сайт. URL: https://ihl-databases.icrc.org/en/customary-ihl/v1/rule153#Fn_282005EA_00001 (дата звернення: 03.10.2024).
6. Corn G.S. Contemplating the true nature of the notion of “responsibility” in responsible command. *International Review of the Red Cross*. 2014. № 96 (895/896). P. 901–917.
7. Commanders. ICRC. веб-сайт. URL: https://casebook.icrc.org/a_to_z/glossary/commanders#:~:text=Military%20commanders%2C%20whatever%20their%20rank,their%20obligations%20under%20that%20law. (дата звернення: 07.10.2024).
8. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I): прийнятий Організацією Об'єднаних Націй від 8 червня 1977 року. База даних «Законодавство України». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199#Text (дата звернення: 23.10.2024).
9. Duty of Commanders. *Médecins Sans Frontières*. веб-сайт. URL: <https://guide-humanitarian-law.org/content/article/3/duty-of-commanders/> (дата звернення: 06.10.2024).
10. Dinstein Y. *The Conduct of Hostilities under the Law of International Armed Conflict*. Cambridge, 2004, 297 p.
11. ICTY, Mucic et al., Trial Judgment, Case No. IT-96-21-T, 16 November 1998.
12. Commentary of 1987 Article 86 of the Protocol Additional to the Geneva Conventions of 12 August 1949, and relating to the Protection of Victims of International Armed Conflicts (Protocol I), 8 June 1977. ICRC: веб-сайт. URL: <https://ihl-databases.icrc.org/ru/ihl-treaties/api-1977/article-86/commentary/1987?activeTab=1949GCs-APs-and-commentaries> (дата звернення 25.10.2024).
13. Elies van Sliedregt. Article 28 of the ICC Statute: Mode of Liability and/or Separate Offense? *New Criminal Law Review: An International and Interdisciplinary Journal*. 2009. Vol. 12. № 3. P. 420–432.